

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

КРИВЦОВА ІРИНА СЕРГІЇВНА

УДК 340.115

**МЕТОДОЛОГІЧНА РОЛЬ СИНЕРГЕТИКИ
У ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВОМУ ПІЗНАННІ**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
ДАМІРЛІ Мехман Алішах огли,
Одеська національна юридична академія,
професор кафедри права Європейського Союзу
та порівняльного правознавства

Офіційні опоненти доктор юридичних наук, професор
РАБІНОВИЧ Петро Мойсейович,
Львівський національний університет ім. І. Франка,
професор кафедри теорії та історії держави і права;

кандидат юридичних наук, доцент
МІСЕВИЧ Сергій Васильович,
Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича,
доцент кафедри теорії та історії держави и права

Захист відбудеться 11 липня 2008 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 6 червня 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Людство увійшло в нове тисячоліття з багатим теоретичним потенціалом, із широким спектром наукових парадигм, серед яких неухильно зростають роль і значення синергетики. Зародившись у надрах природничих наук, ідеї синергетики, завдяки своєму потужному методологічному потенціалу, просотилися у філософію, оформившись як міждисциплінарна концепція пояснення реальності, послужили зміною наукової думки, імпульсом парадигмального, світоглядного зрушення в соціально-гуманітарних науках. З'явилася реальна можливість подолання догматизму, одномірного й лінійного мислення.

За останні роки написано багато робіт, присвячених вивченню соціальних систем у ключі синергетики, чого не можна сказати стосовно правових систем. Незважаючи на те, що в українській і зарубіжній юридичній літературі є дослідження із застосуванням ідей синергетики у правовому пізнанні – роботи В.А. Бачиніна, А.Б. Венгерова, Ю.Ю. Ветютнева, А.А. Кононова, Л.А. Міцкевича, М.І. Мірошніченко, О.І. Столярова, А.Е. Чернокова, І.А. Честнова та ін., все ж таки їхня предметна сфера не виправдано обмежена і представлена лише деякими аспектами такого застосування. Не використовується весь теоретико-методологічний потенціал синергетичних розробок при пізнанні складових багатогранної правової реальності.

Відсутність систематичних монографічних досліджень правових явищ крізь призму синергетики створює пізнавальний вакуум у їхньому вивченні, тоді як в ідеях синергетики вбачається можливість виявлення “ключа” до подолання багатьох актуальних проблем у правовій науці, зокрема проблеми методологічної кризи, проблеми перехідності права, проблеми правового прогнозування.

Епістемологічна ситуація, що склалася у правовій науці, ускладнюється ще й тим, що традиційний гносеологічний інструментарій, що широко використовується при пізнанні такої складної, відкритої, динамічної й нелінійної системи, як правова система, не здатний пояснити непередбачені повороти на її еволюційному шляху, виявити механізми її розвитку, хоча розробка цих питань у теперішній доволі нелегкий час для правових систем пострадянського простору вважається одним із найважливіших завдань української юридичної науки й настійно потребує серйозних і глибоких досліджень із застосуванням відповідних засобів пізнання, серед яких вагоме місце повинні зайняти методологічні розробки синергетики.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять наукові розробки вітчизняних і закордонних теоретиків та істориків права, дослідників загально-філософських, теоретико-методологічних аспектів синергетики, а також розробки у сфері порівняльного вивчення права, відображені в роботах С.С. Алексєєва, А.С. Ахієзера, В.І. Аршинова, Л.Д. Бєвзенко, Б.В. Бранського, Г. Бермана, В. Вайхельта, В.Е. Войцеховича, С. Гомаюнова, Р. Давида й К. Жоффре-Спінози, М.А. Дамірлі, М.С. Єльчанінова, О.А. Жидкова, І.А. Ільїна,

В.П. Казимирчука, Є.Н. Князевої, Н.І. Козюбри, А.І. Косарьова, Н.А. Крашенинникова, Р. Кросу, С.П. Курдюмова, В.П. Малахова, Г.Г. Малінецького, М.Н. Марченка, Н.Н. Моїсеєва, А.П. Назаретяна, Ю.М. Оборотова, І. Пригожина, П.М. Рабіновича, Г.І. Рузавіна, А.Х. Саїдова, О.Ф. Скакун, Ж. Сталева, І. Стенгерса, Л.Б. Тіунової, Ю.О. Тихомирова, В.А. Туманова, Г. Хакена, Н.П. Фарберова, А.Е. Чернокова, К. Цвайгерта й Х. Кьотца, Ш. Ейзенштадта та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в рамках наукових досліджень кафедри права Європейського Союзу і порівняльного правознавства Одеської національної юридичної академії з проблеми “Діалог сучасних правових систем. Адаптація правової системи України до європейського права”, що є складовою частиною загальної теми, яка розробляється Одеською національною юридичною академією – “Традиції й новації в сучасній українській державності й правовому житті” (державний реєстраційний номер 0106U004970) на період з 2006 по 2010 р.

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає в тому, щоб на основі комплексного дослідження проблем застосування теоретико-методологічних установок синергетики у сфері правового пізнання виявити й розкрити роль такого застосування у порівняльно-правових дослідженнях.

Досягненню поставленої мети сприяло вирішення таких основних завдань: розкрити світоглядні й методологічні можливості синергетики при пізнанні правової реальності;

уточнити предметне поле порівняльного правознавства з урахуванням концептуальних ідей синергетики;

виявити онтологічні підстави досліджуваної порівняльним правознавством сфери в контексті синергетики;

установити методологічні основи й межі застосування положень синергетики у порівняльно-правових дослідженнях;

апробувати отримані теоретико-пізнавальні результати у власне порівняльно-правових дослідженнях.

Об'єктом дослідження є методологія порівняльно-правового пізнання як комплексне і складно структуроване явище.

Предметом дослідження є світоглядні й методологічні можливості синергетики у порівняльно-правовому пізнанні.

Методи дослідження. Обрана тема, поставлені мета і завдання, специфіка об'єкта й предмета дисертаційного дослідження визначили методологічні основи дослідження, де належне місце відведено системному підходу. Сучасному синергетичному баченню правової реальності як складноорганізованої нелінійної системи, що складається з правових явищ, системний характер яких не викликає сумніву, повинні відповідати системні знання про неї. Тільки при такому підході створюється реальна можливість адекватного опису дійсності: можливість дослідження правових систем в

умовах взаємодії й взаємовпливу, можливість піддавати вивченню не тільки саму систему, але й її взаємозв'язки.

Складність і багатоплановість предмета дослідження обумовили звернення до теоретичних розробок різних галузей наукового знання і необхідність використання міждисциплінарного синтезу. У цьому зв'язку, з огляду на теоретико-методологічний потенціал синергетики, було здійснено розгляд її положень як підстави для міждисциплінарного синтезу знань. З орієнтацією на всебічне розуміння проблеми, пов'язане з пошуком й обґрунтуванням багатфакторного бачення об'єкта пізнання звертається увага на пізнавальну цінність розробленого в рамках синергетики підходу як одного з варіантів інтегративного, багатомірного підходу до об'єкта дослідження. Відповідно, синергетичний підхід посідає ключове місце в методологічній базі здійсненого дослідження, що є адекватним обраній темі дисертації.

Наступним методологічним інструментом, що використовувався у дослідженні, є порівняльно-правовий метод, що застосовувався при проведенні аналогії між синергетикою і діалектикою, при проведенні порівняння між методологічними установками, пропонованими синергетикою, і методологічним інструментарієм, що уже широко використовується у правовій науці. Конкретно-історичний метод застосовувався при розгляді еволюційного шляху становлення й оформлення положень синергетики, при дослідженні процесу розвитку правових систем.

У ході дослідження використовувалися й інші загальнонаукові та спеціально-наукові підходи й методи.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що у вітчизняному правознавстві уперше комплексно досліджуються проблеми застосування положень синергетики у порівняльно-правовому пізнанні, розробляються концептуальні основи такого застосування.

Наукова новизна отриманих результатів визначається такими основними положеннями:

уперше:

запропоновано синергетичну концепцію правової системи, яка містить у собі, зокрема, положення про те, що правова система є комплексом порядків, що самоорганізуються, що перебувають у погодженій взаємодії під впливом внутрішньосистемного детермінанта – правосвідомості, яка визначає форму правової самоорганізації і є квінтесенцією самоорганізації правової системи, в можливостях якої забезпечити когерентність самоорганізаційних процесів й “алгоритм” саморуху правової системи в цілому;

апробовано теоретико-методологічні розробки, отримані в рамках дійсної роботи в конкретному порівняльно-правовому дослідженні, а саме – у порівняльному вивченні еволюції правових систем: детально розглянуто механізм еволюції правових систем; запропоновано авторське обґрунтування можливості прогнозування еволюції правових систем на прикладі правових систем пострадянських держав;

удосконалено:

застосування ідей синергетики у правовому в цілому, у порівняльно-правовому, зокрема, пізнанні як складний, поетапний процес, і в цьому контексті уточнено підстави й межі, основні шляхи екстраполяції синергетичних положень у сферу правових досліджень; виявлено труднощі й зазначено перспективи проведення правових досліджень з урахуванням ідей синергетики;

методологічні основи пізнання правової реальності в контексті синергетики, скориговані з урахуванням положень синергетики світоглядно-методологічний каркас теоретико-правових побудов, система методологічних принципів правового пізнання, світоглядні основи системи методів пізнання правової реальності й розкрито гносеологічний потенціал їх взаємодоповнення синергетичним підходом;

уявлення про вплив синергетичних розробок на методологію порівняльно-правових досліджень й у цьому контексті виявлено характер співвідношення синергетичного підходу й порівняльно-правового методу, що дозволило: 1) розширити пізнавальні можливості останнього, скоригувати гносеологічний стрижень, який формує основи його застосування в правових дослідженнях у зв'язку з кореляцією діалектичної й синергетичної логік розвитку; 2) виявити вимоги, що пред'являються до методу правового порівняння з урахуванням зміни уявлень про об'єкт порівняльно-правового дослідження у світлі синергетики, переглянути мету й межі ефективного використання порівняльно-правового методу;

набули подальшого розвитку:

знання про предметне поле порівняльного правознавства, що у світлі ідей синергетики може бути збагачене з урахуванням як конструктивної ролі випадковості, так і нового виду закономірності – закономірності еволюції та самоорганізації правових систем, що дозволить переглянути основи процесу функціонування й розвитку правових явищ;

проблема перехідного стану правової системи, у зв'язку з чим висунута її авторська інтерпретація: самовідтворення правової системи припускає “оновлення” у вигляді зміни подвійного порядку, з одного боку, зміна станів, що дозволяє системі еволюціонувати в рамках “основного каналу еволюції”, обумовленого типом права, з іншого – зміна типової якості системи, що викликана неможливістю правової системи розвиватися в межах колишнього типу права у зв'язку з нагромадженням контрастних відмінностей правової системи, що утворюють нову конфігурацію руху, яка обумовлює функціонування особливого стану правової системи – “перехідного типу”.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані положення та висновки є концептуальними засадами застосування теоретико-методологічних розробок синергетики у правовому пізнанні в цілому, і порівняльно-правовому, зокрема.

Сформульовані в дисертації положення та пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – при сприянні подальшим науковим дослідженням актуальних на сьогоднішній день теоретико-методологічних проблем правової науки в цілому, порівняльного правознавства, зокрема, приверненні уваги до перспективних правових досліджень із застосуванням положень синергетики, орієнтації на їхню подальшу розробку;

правотворчості – в процесі вдосконалення законодавства у сфері управління та реформування сучасного суспільства, з урахуванням основних тенденцій розвитку правових систем, механізму їх еволюції, виявлених за допомогою методологічного інструментарію синергетики;

навчальному процесі – при проведенні занять з навчальних дисциплін “Теорія держави і права”, “Порівняльне правознавство”, спецкурсів, а також у процесі підготовки навчальної та навчально-методичної літератури із зазначених курсів та спецкурсів.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалася на засіданні кафедри права Європейського Союзу і порівняльного правознавства та кафедри теорії держави і права Одеської національної юридичної академії.

Деякі положення дисертаційного дослідження використовувалися при проведенні семінарських занять в межах навчального курсу “Порівняльне правознавство”.

Результати дисертаційного дослідження одержали свою апробацію на: науково-практичних конференціях і семінарах, зокрема на: XIV та XVII Міжнародних історико-правових конференціях “Міграційні процеси в Україні й у світі: історико-юридичні аспекти” (Балаклава, 4–7 вересня 2005 р.) та “Регіональні аспекти історико-правових досліджень” (Донецьк, 31 травня – 3 червня 2007 р.); Міжнародній міжвузівській конференції “Законодавство України: проблеми й перспективи розвитку” (Косів, 26–28 січня 2006 р.); першому та другому міжнародних науково-практичних семінарах “Порівняльне правознавство на пострадянському просторі: сучасний стан і перспективи розвитку” (Сімферополь, 27–29 квітня 2006 р. та 25–29 квітня 2007 р.); 9-й та 10-й наукових конференціях професорсько-викладацького й аспірантського складу ОНЮА “Правове життя сучасної України” (Одеса, 26 квітня 2006 р. та 27–28 квітня 2007 р.), у ході роботи міжнародної школи-практикуму молодих учених і фахівців з юриспруденції “Закон: стабільність і динаміка” (Москва, 1–3 червня 2006 р.) та “Вплив міжнародного права на національне законодавство” (Москва, 24–26 травня 2007 р.); на IV Всеукраїнській науковій конференції молодих учених, аспірантів і студентів “Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права й держави” (Одеса, 10–11 листопада 2006 р.).

Публікації. Основні положення й висновки дисертаційного дослідження викладені у десятих статтях, сім із яких опубліковані у наукових фахових виданнях, що входять до переліку, затвердженого ВАК України.

Структура дисертації. Відповідно до мети і завдання дослідження дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев’ять

підрозділів (два з яких містять пункти), висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 233 сторінки, список використаних джерел становить 332 найменування і розташований на 29 сторінках, додатки – на 3 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано методологічну базу, теоретичну основу дослідження, а також ступінь наукової новизни отриманих результатів, сформульовано їхню практичну значимість, наведено дані про апробацію та публікацію основних положень дослідження.

Перший розділ “Концептуальні основи синергетики у сфері правового пізнання” складається з двох підрозділів і присвячений створенню теоретико-методологічних передумов застосування синергетичних розробок у пізнанні компонентів правової реальності, правових явищ.

У **підрозділі 1.1. “Процес “синергетизації” пізнання компонентів правової реальності: проблеми й перспективи”** комплексно досліджується процес проникнення ідей синергетики у сферу правового пізнання.

В результаті аналізу науково-пізнавальної ситуації, пов'язаної з використанням пізнавального потенціалу синергетики при дослідженні правової матерії зроблено висновок, що процес “синергетизації” пізнання правової реальності в сучасних умовах набуває невизначеної спрямованості, що обумовлюється, з одного боку, пізнавальною можливістю синергетики самостійно окреслювати предметні межі дослідження й визначати його методологічні основи (ефект синергетизма в організації відповідного дослідження), а, з іншого – складною архітектонікою синергетичного знання, внутрішньою плюральністю синергетичного руху, що визначає різне бачення шляхів екстраполяції синергетичних моделей у правову сферу дослідження.

Аналіз існуючих робіт у сфері дослідження правової реальності із залученням теоретико-методологічних розробок синергетики дозволив виявити цілий спектр причин, що “гальмують” процес “синергетизації” пізнання правової реальності, або сприяють тривіальному механічному перенесенню термінології синергетики у сферу правових досліджень: а) суб'єктивні причини (наприклад, небажання відмови від застарілих стереотипів мислення, хвороблива реакція на проникнення ідей синергетики у сферу інтересів правознавства); б) об'єктивні причини (наприклад, нагромадження правового знання далекими одне від одного поняттями, відсутність “теоретичного сита”, яке не допускало б цілковитого перенесення поняттєво-термінологічного апарату синергетики у соціально-правову сферу і дозволяло б виявити власне соціальну специфіку синергетичних понять, відокремивши за змістом “голове від другорядного”, не загубивши при цьому “істотного”); в) процесуальні причини (недотримання умов процесу “синергетизації”, а саме – здійснення

“перенесення” синергетичних моделей за відсутністю підстав, або поза межами когнітивних можливостей синергетики.

Проникнення ідей синергетики у сферу дослідження правової реальності дозволить перейти на новий світоглядний рівень правового дослідження, скоординувати логіку правового пізнання з логікою постнекласичної науки, переглянути деякі онтологічні й гносеологічні підстави пізнання правової реальності; дозволить замінити інтуїтивні прогнози на конструктивні моделі, виробити техніку прогнозу; розкрити нові напрямки пошуку способів керування системами; дозволить зрозуміти природу криз державно-правового характеру, визначити шляхи їхнього подолання; дозволить розглянути можливість коеволюції, погодженого розвитку правових системних утворень між собою і з державою, зокрема.

У підрозділі 1.2. “Методологічний потенціал синергетики у правовому пізнанні” проаналізовано можливість і ступінь ефективного застосування методологічних установок синергетики в юридичній науці для вирішення методологічної кризи правового пізнання і для позначення “стрижневого” напрямку розвитку сучасної методології права на основі забезпечення методологічного синтезу різних підходів. При цьому саме методологічні розробки синергетики розглядаються як “вузловий” орієнтир для міждисциплінарного діалогу в рамках правового пізнання при спостережуваному методологічному плюралізмі у вивченні правової реальності.

Вплив ідей синергетики на логіку процесу пізнання веде до перегляду когнітивного образу правосвідомості, що набуває таких рис, як складний та самоконструйований характер, динамічність та ієрархічна структурованість, а також до перегляду існуючих підходів і до праворозуміння, що обумовлює не появу нового типу праворозуміння, а формування “світоглядної стратегії” дослідження феномена права, орієнтирами якого є переосмислення таких положень як об’єктивність та раціональність, стабільність та статичність, одномірність та закритість права.

Вплив ідей синергетики на систему методів пізнання правової реальності простежується на двох рівнях: по-перше, взаємодія синергетики й діалектики як світоглядних основ системи методів пізнання правової реальності, по-друге, взаємодія синергетичного підходу, з одного боку, і когнітивних засобів правового пізнання – з іншого. Набувають розгорнутого звучання у світлі синергетики такі засоби дослідження правової реальності, як системний і кібернетичний, герменевтичний і соціологічний, формаційний і цивілізаційний підходи.

Другий розділ “Порівняльно-правові дослідження: евристичні можливості застосування положень синергетики” містить три підрозділи, в яких представлений комплексно аналіз впливу ідей синергетики на онтологічному й гносеологічному рівнях порівняльно-правового дослідження, що полягає, по-перше, у перегляді образу правових систем як об’єкта

порівняльно-правового дослідження, а, по-друге, у трансформації методологічного плато порівняльно-правового дослідження.

У підрозділі 2.1. *“Предметне поле порівняльного правознавства у світлі ідей синергетики”* досліджено застосування ідей синергетики у сфері правового пізнання на можливість збагачення предметної сфери порівняльного правознавства. Надано комплексний аналіз при використанні методологічного потенціалу синергетики дії закономірності й випадковості в правовому житті, виявлено й досліджено нові аспекти їхньої взаємодії.

Одержала свого подальшого розвитку класифікація правових закономірностей у вигляді доповнення їх новим різновидом – закономірністю еволюції й самоорганізації правових систем (синергетичною закономірністю), дія якої виявляється в процесі еволюції правових систем у світлі ідей синергетики.

Існуюча в науковій літературі розмаїтість міркувань з приводу закономірностей, що розкриваються в межах синергетики, і авторський аналіз можливості їхнього виявлення в процесі еволюції правових систем дали змогу дійти висновку, що закономірності еволюції й самоорганізації правових систем є особливим різновидом правових закономірностей і визначаються як об’єктивні, необхідні, істотні, повторювані зв’язки (відносини), що мають імовірнісний характер, проявляються в якості тенденції, що визначають напрямок еволюційного розвитку і зміст процесу самоорганізації правових систем.

Установлено складну структуру синергетичної закономірності, що включає два види закономірностей: при порівняльному розгляді процесу становлення правової системи в ретроспективному й перспективному напрямках з позицій цілісності системи, що володіє здатністю до спрямованих змін, розкриваються закономірності еволюції правових систем; при дослідженні структурних елементів правової системи в період біфуркації, коли система перебуває у стані підвищеної нестійкості – розкриваються закономірності самоорганізації правових систем.

На основі виявлення “уразливих” місць у концепції випадковості, що традиційно використовується у правовій науці, на загальнофілософських підставах випадковості, досліджуваної у філософії, і з урахуванням пізнавального потенціалу синергетичних розробок зроблено такі висновки.

Складного взаємозв’язку закономірності й випадковості набуває такий образ: простежується варіювання визначальної ролі від закономірності до випадковості в процесі еволюції правових систем, спростовуючи тим самим домінування закономірності над випадковістю.

Можливість розгляду випадковості як форми прояву закономірності обумовлюється не політико-ідеологічною обстановкою в державі, а особливостями процесу правової самоорганізації, що дозволяє в особливі періоди розвитку правової системи (біфуркаційна фаза розвитку) виявити конструктивну роль випадковості, що виступає як самостійна форма детермінації процесу розвитку, яка визначає початок спрямованої еволюції

правової системи. Однак, коли державно-правові закономірності детермінують процес функціонування правової системи (еволюційна фаза розвитку), виявляється інше значення випадковості, яка лише доповнює необхідність, зрідка втручається у хід становлення права у вигляді форми прояву закономірності.

Правова випадковість має двоякий образ: нарівні із значною мірою, поширеною в загальнонауковому й філософському пізнанні, і такою, що визнається правознавцями випадковістю, що “розмиває”, виявляється інший вид випадковості – випадковість, що “породжує”, до змістовних характеристик якої можна віднести: пріоритетні позиції в розвитку; самостійний фактор-детермінант розвитку; відображення природи правового явища і пов’язана з відтворенням правової істоти.

У *підрозділі 2.2. “Синергетична концепція правової системи – “онтологічний фундамент” порівняльно-правового дослідження”* крізь призму філософсько-світоглядних і теоретико-методологічних розробок синергетики розглядається правова система, з одного боку, як система, що самоорганізується, а, з іншого – як система, що переживає у своєму розвитку особливі стани – стани “перехідності”.

Виявлено, що “ефект самоорганізації” на рівні правової системи залежить від ступеня самоорганізації на рівні її компонентів (позитивне право, правотворення, правореалізація, правовідносини і т.д.) і є результатом прояву тенденції ієрархічного керування внутрішньосистемними самоорганізаційними процесами.

Самоорганізація на рівні правової системи в цілому, і на рівні її компонентів, зокрема, тобто правова самоорганізація, виявляє своє джерело в соціальній самоорганізації. Рухливий соціальний фон, з яким система перебуває в природно-нерозривному зв’язку, сприяє можливості виявлення механізмів соціальної динаміки (організації й самоорганізації) і в процесі правового розвитку; соціальний контекст (зміст) надає системі нестійкої суперечливої сутності, власне конфліктну природу процесу функціонування правових системних утворень, тобто обумовлює існування всіх необхідних умов для правової самоорганізації.

Ступінь самоорганізації компонентного складу правової системи є різним і для системи позитивного права – самоорганізаційний потенціал зосереджений у якісній складовій системи, у корпусі “самоорганізаційних норм права”, що утворюють єдність із системою позитивного права; для правотворення й правореалізації – у самому процесі, у динаміці права; для правовідносин самоорганізаційний потенціал обумовлений першоосною, предметом правових відносин – суспільними відносинами, які моделюють правові відносини, а також надаваною волею суб’єктові правовідносин. Що ж стосується правосвідомості, то самоорганізація є єдиним способом її існування.

У світлі зміни філософських і теоретико-методологічних підстав вивчення перехідних процесів, викликані оформленням ідей синергетики, надана нова інтерпретація проблеми перехідного розвитку правової системи, відповідно до

якої “перехідність” правової системи характеризується як особливий стан її розвитку, за якого відбувається самовідтворення правової системи у вигляді зміни подвійного порядку. З одного боку, він опосередковує виникнення “перехідного типу” правової системи, а з іншого – проходження правовою системою “перехідних” періодів у своєму розвитку.

Для правової системи “перехідного типу” характерною є зміна типу права, приналежності правової системи до правової сім’ї, відсутність зсуву “до”перехідних і “після”перехідних станів, поява особливої “третьої реальності”, нездатність вийти за рамками проміжного стану, який є необхідною умовою існування.

“Перехідні періоди” спостерігаються у розвитку будь-якої національної правової системи, що опосередковують зміни якісного стану правової системи в рамках однієї правової сім’ї (типу права). При цьому спостережуваний стан “переходу” характеризується: паралельним процесом “відмирання” “до”перехідних типових якостей і появою нових рис типової сутності правової системи; тимчасовим характером; змінюваністю у черзі розвитку правової системи детермінованими періодами; потенційністю (варіантністю) розвитку правової системи; вибором нового шляху розвитку з базової конфігурації альтернатив, визначених можливостями правової системи.

У *підрозділі 2.3. “Синергетичний підхід у методологічному арсеналі порівняльно-правового дослідження”* аналізується вплив синергетичних розробок на методологію порівняльно-правового дослідження на прикладі методу порівняння. У цьому контексті розкривається вплив ідей синергетики на перегляд світоглядних основ, пізнавальних установок методу правового порівняння – філолофсько-світоглядний рівень синергетичного впливу, який обумовлює зміну гносеологічного стрижня, що формує основи застосування методу порівняння у правових дослідженнях у зв’язку з оформленням поряд з діалектичною синергетичною логікою, що підкоряє своїм патернам напрямок порівняльно-правових досліджень. І вплив ідей синергетики в рамках гносеології порівняльно-правового дослідження суто на методологічному рівні проявляється в коригуванні вимог, що пред’являються до методу правового порівняння з урахуванням зміни уявлень про об’єкт порівняльно-правового дослідження у світлі синергетики й у перегляді цілей і меж ефективного використання порівняльно-правового методу.

Третій розділ “Порівняльне дослідження еволюції правових систем: апробація синергетичного підходу” містить чотири підрозділи і присвячений порівняльному дослідженню процесу розвитку правових систем при безпосередньому застосуванні теоретико-методологічних розробок синергетики.

У *підрозділі 3.1. “Механізм еволюції правових систем: теоретико-методологічна конструкція”* пояснюється, яким чином відбувається розвиток правових систем, що лежить в основі їхньої динаміки, якими є причини й можливості зміни її структури, що обумовлюють процес правової

самоорганізації, і робиться висновок, що дія механізму еволюції правових систем припускає такі умови:

підстава активації прихованих можливостей системи для самозбереження і саморозвитку – криза і хаос у розвитку правової системи, що лежить в основі кризи;

власне самі можливості, представлені в структурі правової системи (кожен сегмент відповідає за “минуле” – елементи “пам’яті”, за сьогодення – елементи, породжені природою даної системи, і за майбутнє – елементи, що володіють потенціалом “структури-атрактора”);

причини (свого роду “системні” джерела) зміни структури правової системи, що тягнуть правову самоорганізацію (зміна компонентів системи, раптові зміни керуючих параметрів (параметрів порядку) і “дрейф” системоутворюючого фактора правової системи).

У підрозділі 3.2. “Механізм еволюції основних правових систем світу в контексті синергетичного осмислення: особливості дії” попередньо сконструйована модель механізму еволюції правових систем одержала подальшого дослідження на прикладі “материнських” правових систем, що становлять “кістяк” романо-германської, англо-американської і релігійної правових сімей. Відмінність у дії механізму еволюції виявилася:

у різному характері системоутворюючого фактора (різні компоненти правової системи мають інтегруючу властивість): для правових систем романо-германського типу права – законодавча культура (законодавство); для правових систем англо-американського типу права – судова культура (прецедент); для правових систем релігійного типу права – правосвідомість (ідеологія);

у різному ступені мінливості фактора, що систематизує (S-фактора): якщо для правових систем романо-германського типу права є властивою мінливість S-фактора (це пов’язано, насамперед, з володінням достатнім потенціалом для постійної зміни, і не скріпленням елементом “пам’яті”), то для правових систем англо-американського типу права й для правових систем релігійного типу права – мінливість не є властивою (оскільки S-фактор містить елемент “пам’яті” правової системи);

у різних можливостях саморозвитку правової системи, обумовлених різною відповідністю структурних компонентів останньої “тимчасовим сегментам”: для правових систем романо-германського типу права – можливість саморозвитку визначена єдиною правовою культурою, альтернатива розвитку є найбільш можливою, оскільки S-фактор не скріплений елементом “пам’яті”, а зберігає постійний потенціал для постійного дрейфуючого стану правової системи; для правових систем англо-американського типу права – можливість саморозвитку визначена правовою традицією (скріплена елементом “пам’яті” правової системи), альтернатива розвитку присутня і залежить від послаблення правоспадкоємних зв’язків; оскільки S-фактор не містить достатнього потенціалу структури-атрактора, оскільки є можливою його зміна; для правових систем релігійного типу права – можливість саморозвитку визначена релігійною традицією права, альтернатива

розвитку обмежена, оскільки S-фактор містить у собі як елемент “пам’яті”, так і елемент “майбутнього” (структури-атрактора);

у різних причинах (“системних” джерелах) зміни структури правової системи, що тягнуть правову самоорганізацію: для правових систем романо-германського типу права – “дрейф” системоутворюючого фактора; для правових систем англо-американського типу права – зміна керуючих параметрів; для правових систем релігійного типу права – зміна числа компонентів.

У підрозділі 3.3. “Можливості й межі правового прогнозу з урахуванням положень синергетики (на прикладі правових систем пострадянських держав)” виявлено й проаналізовано можливість правового прогнозу за умови нелінійного характеру розвитку правових систем. Актуалізована й одержала свого вирішення проблема життєздатності передбачення в періоди підвищеної нестійкості функціонування правових систем.

В результаті здійсненого дослідження зроблено висновок, що можливість прогнозу еволюції правових систем з’являється в результаті визначення спектра альтернативи еволюційних шляхів (“карти можливостей”, обумовленої національними особливостями правової системи, можливостями, закладеними в її структурі й характером причин, що визначили нестабільне її функціонування) і механізму альтернативності, що являє собою складний конструкт і нарівні з дією випадковості включає “системні фактори” (“пам’ять” правової системи, ідеологічний початок правової системи, комплекс історично обумовлених взаємозв’язків між правовими системами, векторність розвитку правової системи).

У цьому контексті особливість дії механізму альтернативності при виборі еволюційної альтернативи, що стоїть перед правовими системами пострадянських держав (Росії, України й Білорусії) полягає у неоднозначному прояві “системних факторів”. Таким є вплив “пам’яті” й “ідеологічної основи” правової системи на вибір пострадянською правовою системою одного з потенційних напрямків еволюції, оскільки, з одного боку, “пам’ять” системи виражається в традиції права, комплексний характер якої дозволяє праву бути в бінарному своєму існуванні протягом всієї історії, що тягне можливість правового розвитку колишніх соціалістичних держав як з ухилом у бік континентального права (європейського), так й у бік слов’янського права (продовження правового самовизначення в межах пострадянського простору), а, з іншого – відсутність переваг в ідеологічній конструкції державно-правового життя стає перешкодою на шляху самовизначення слов’янського (російського, українського, білоруського) народу. Ситуація невизначеності, що виникла з приводу матриці ідеології пострадянських держав і віднесення її до одного з двох існуючих типів – західного або східного – обумовлює доцільність висновку про те, що “маятник” саморегуляції ще не визначений, що не дає можливості однозначно визначитись із правовим розвитком держави. Отже, ці “системні фактори” не здатні вплинути на дію механізму альтернативності. Однак при цьому слід зазначити визначальний вплив на вибір шляху розвитку

такого “системного фактора”, як комплекс історично обумовлених взаємозв’язків між правовими системами, пряма залежність якого простежується від зовнішньополітичних контактів між державами й від їх участі в інтеграційних відносинах. Отже, вибір одного з варіантів еволюційної альтернативи, що стоїть перед пострадянськими державами, буде прямо залежати від вибору вектора інтеграції. При цьому не варто забувати і про роль випадку.

У *підрозділі 3.4. “Правова система України: потенціал саморозвитку у світлі синергетики”* розглянуто приховані можливості національної правової системи до самоорганізації. У цьому контексті було зроблено кроки на шляху подолання ряду найактуальніших правових проблем, зокрема проблеми визначеності місця правової системи України на правовій карті світу. У зв’язку з цим було здійснено дослідження механізму еволюції української правової системи. У підсумку було виявлено якісну подібність дії механізму еволюції правової системи України та дії механізму еволюції правових систем романо-германського типу права. Однак поряд із рисами подібності були виявлені й риси відмінності. У ході порівняння став очевидним різний ступінь мінливості системоутворюючого фактора: якщо в динаміці форми системоутворюючого фактора (законодавчої культури) простежуються схожі тенденції, то у зміні змісту системоутворюючого фактора простежуються відмінності: для українського права є характерною маятникова динаміка елемента, що визначає характер правової еволюції (від законодавчої культури до правової традиції); для романо-германського права протягом усього його шляху законодавча культура підтримується правовою традицією і динаміка є виключеною. В умовах перехідного розвитку української правової системи, перед якою вимальовується еволюційна альтернатива, згадана відмінність у дії механізму еволюції правової системи України стає принциповою.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** викладаються підсумки дослідження та наводяться його найважливіші результати, зокрема такі:

1. Проникнення ідей синергетики у правову сферу оформилося у складний процес – процес “синергетизації” пізнання правових явищ, що має на увазі їх пізнання скрізь призму синергетичного бачення світу (виявлення синергетичних характеристик правової реальності) і скрізь “методологічну сітку” синергетики (виявлення синергетико-методологічних засад дослідження правової реальності).

2. Застосування ідей синергетики до пізнання правової реальності обмежується, по-перше, виявленням нелінійних закономірностей, яким підкоряються процеси самоорганізації системних правових явищ, тобто перш ніж “розпаковувати” методологічний потенціал розробок синергетики стосовно правової реальності, варто впевнитися в існуванні необхідних умов (передумов) для процесів самоорганізації у цій сфері; по-друге, дослідженням процесу

динаміки (зміни системної якості) правових системних утворень, а саме – нелінійних ефектів, періодів хаотизації їхнього стану, які власне і сприяють процесу коэволюції елементів складних правових явищ, процесу самоорганізації останніх; по-третє, розглядом правових системних утворень як різновиду соціальних систем, яким є властивою як самоорганізація, так і організація.

3. Світоглядно-методологічний каркас теоретико-правових побудов у світлі синергетики включає такі положення: діалектичне поєднання організаційних і самоорганізаційних аспектів еволюції правових явищ; наявність власних механізмів розвитку, що сприяють розгортанню потенційних можливостей, закладених у правовому системному утворенні; недоцільність нав'язування праву шляхів розвитку ззовні; складний архітектурний характер права.

4. Дослідження впливу гносеологічних положень синергетики на методологію порівняльно-правових досліджень й у цьому контексті виявлення ступеня поєднання синергетичного підходу й порівняльно-правового методу дозволили:

а) розширити пізнавальні можливості порівняльно-правового методу за рахунок корекції гносеологічного стрижня, що формує основи його застосування в правових дослідженнях, такими положеннями як чергування періодів панування детермінізму або випадковості у розвитку правових систем, альтернативність і непередбачуваність процесів правового конструювання, наявність власних механізмів розвитку, що сприяють розгортанню потенційних можливостей, закладених у правовому системному утворенні;

б) виявити вимоги, що пред'являються до методу правового порівняння в контексті зміни уявлень про об'єкт порівняльно-правового дослідження у світлі синергетики, а саме, проведення порівняння з урахуванням: діалектичної єдності фундаментальних якостей розвитку правових систем – динамічності й статичності; динамічного характеру розвитку правових систем; якісного стану правових систем – оцінювати можливість перебування правових систем у стані “перехідності”; внутрішньої логіки розвитку правової системи; єдності повторюваного й індивідуального у ході розвитку правових систем;

в) скоригувати головну мету порівняльно-правового дослідження, що з урахуванням ідей синергетики може бути поставлена у такий спосіб: пізнання “загального” – виявлення у порівнюваних правових явищах ізоморфізму (подоби), що є слідством загальних властивостей досліджуваних явищ; пізнання “особливого” – виявлення тенденцій розвитку певної групи правових систем; пізнання “одиночного” – виявлення індивідуальних особливостей розвитку правових систем у періоди, де роль випадковості є визначальною;

г) визначити межі ефективного використання порівняльно-правового методу, і в цьому контексті стверджувати, що пізнавальні можливості порівняльно-правового методу не обмежуються тільки виявленням подібності й відмінності правових систем миру, але й допомагають виявити тенденції розвитку й самоорганізації правових систем і зорієнтуватися у функціонуванні механізму еволюції останніх.

5. У світлі ідей синергетики збагачується “предметне поле” порівняльного правознавства шляхом залучення до нього факторів детермінації процесу розвитку правових систем, причин не тільки закономірних, але й випадкових. Пізнавальний потенціал синергетики дозволяє, з одного боку, виявити особливий різновид правових закономірностей – закономірність еволюції й самоорганізації правових систем, що являє собою об’єктивний, необхідний, істотний, повторюваний зв’язок (відношення), який має імовірнісний характер і проявляється як тенденція, що визначає напрямок еволюційного розвитку і зміст процесу самоорганізації правових систем, а з іншого – розкрити істотну роль випадковості у розвитку правових систем, осмислити її вплив, насамперед, на внутрішню структуру правових систем.

6. Основними положеннями синергетичної концепції правової системи є:

а) правова система являє собою комплекс порядків, що самоорганізуються (на рівні функціонування її компонентів), що перебувають у погодженій взаємодії під впливом внутрішньосистемного детермінанта – правосвідомості, що визначає форму правової самоорганізації. Від саморухливості правосвідомості, як квінтесенції саморозвитку правової системи, залежать ступінь самоорганізації її компонентного складу, “алгоритм” розвитку правової системи в цілому;

“ефект самоорганізації” на рівні правової системи залежить від ступеня самоорганізації на рівні її компонентів; будь-які управлінські зв’язки між складовими правової системи є окремими випадками самоорганізації правової системи в цілому;

самоорганізація на рівні як правової системи в цілому, так й її компонентів, зокрема, виявляє своє джерело в соціальній самоорганізації;

ступінь самоорганізації компонентного складу правової системи є різним.

б) “перехідність” правової системи характеризує особливі стани її розвитку, що, з одного боку, опосередковує виникнення “перехідного типу” правової системи, що спостерігається при зміні її типової якості, викликаній неможливістю правової системи розвиватися в межах колишнього типу права (належати до певної правової сім’ї) у зв’язку з нагромадженням її контрастних відмінностей, що утворюють нову еволюційну конфігурацію, а з іншого – сприяє проходженню правовою системою “перехідних” періодів у своєму розвитку, де відбувається зміна її якісних станів, що не тягне зміну правовою системою своєї “типової приналежності”, тобто відношення до конкретного типу права (“сім’ї права”), що дозволяє системі еволюціонувати в рамках “основного каналу еволюції”.

7. Дія механізму еволюції має подібні риси для правових систем, що належать до одного типу права, та відмінні – для правових систем, що належать до різних правових сімей. У ході дослідження механізму еволюції правової системи України була виявлена якісна подібність його дії – дії механізму еволюції правових систем романо-германського типу права. Однак поряд із рисами подібності були виявлені й риси відмінності, а саме – різний ступінь мінливості системоутворюючого фактора. В умовах перехідного розвитку

української правової системи, коли вимальовується еволюційна альтернатива, згадана відмінність у дії механізму еволюції правової системи України стає принциповою.

8. При виборі еволюційної альтернативи, що стоїть перед правовими системи пострадянського простору, у тому числі і перед правовою системою України, істотну роль відіграє особливість дії механізму альтернативності, яка полягає в неоднозначному прояві таких “системних факторів”, як вплив “пам’яті”, що виражається в бінарному характерові традиції права, “ідеологічної основи” правової системи, якій характерною є невизначеність, а також комплексі історично обумовлених взаємозв’язків між правовими системами, що визначає залежність розвитку від зовнішньополітичних контактів між державами та від участі останніх в інтеграційних відносинах. Це обумовлює висновок про те, що “маятник” саморегуляції для цих правових систем ще не визначений, а вибір одного з варіантів еволюційної альтернативи буде прямо залежати від вибору вектора інтеграції.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. *Кривцова І.С.* Синергетическая интерпретация закономерностей эволюции и самоорганизации правовых систем // Вісник Луган. держ. ун-ту внутрішн. справ ім. Е.О. Дідоренка: Наук.-теоретич. журн. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. – Вип. 4. – С. 57-63.

2. *Кривцова І.С.* Логика исследования права в свете идей синергетики: некоторые теоретико-методологические замечания // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. / Голов. ред. С.В. Ківалов; Відп. за вип. Л.І. Кормич. – Одеса: Фенікс, 2007. – Вип. 30. – С. 79-85.

3. *Кривцова І.С.* Дія випадковості в правовій реальності: синергетичний погляд // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – Вип. 34 / Редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. – Одеса: Юрид. л-ра, 2007. – С. 105-110.

4. *Кривцова І.С.* Прогнозування еволюції правових систем в контексті синергетики: деякі теоретико-методологічні проблеми // Південноукраїнський правовий часопис. – 2007. – № 2. – С. 86-89.

5. *Кривцова І.С.* Застосування синергетичних моделей у правових дослідженнях: підстави й межі // Митна справа: Наук.-аналіт. журн. з питань мит. спр. та зовнішньоекономіч. діяльності. Фахове видання. – 2007. – № 3(51). – С. 63-66.

6. *Кривцова І.С.* Эвристическая ценность идей синергетики в сравнительно-правовом познании // Міжнародний науковий журнал “Порівняльно-правові дослідження”. – 2007. – № 1-2. – С. 71-75.

7. *Кривцова І.С.* Механізм еволюції правових систем: теоретико-методологічна конструкція // Актуальні проблеми держави і права:

Зб. наук. пр. – Вип. 36 / Редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; Відп. за вип. Ю.М. Оборотов. – Одеса: Юрид. л-ра, 2007. – С. 454-460.

8. *Кривцова І.С.* Развитие методологии сравнительного правоведения под воздействием идей синергетической парадигмы // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: Зб. наук. ст. / За ред. Ю.С. Шемшученка, О.В. Кресіна. – К., 2006. – С.160-166.

9. *Кривцова І.С.* Законотворчество в синергетическом измерении: организационный и самоорганизационный механизмы // Законодавство України: Проблеми та перспективи розвитку: Зб. матер. міжнар. конф. 27.01 – 02.02.2006 р., м. Косів Івано-Франківської області / Редкол. Ю.С. Шемшученка, О.Ф. Андрійко та ін. – Київ, 2006. – Вип. 7. – С. 129-132.

10. *Кривцова І.С.* К вопросу о стабильности закона в правовых системах переходного типа // Закон: стабильность и динамика: Матер. засед. Междунар. шк.-практикума молод. ученых-юристов, Москва, 1–3 июня 2006 г.) / Отв. ред. Т.Я. Хабриева. – М.: Юрид. фирма “КОНТРАКТ”, 2007. – С. 135-143.

АНОТАЦІЯ

***Кривцова І.С.* Методологічна роль синергетики у порівняльно-правовому пізнанні.** – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2008.

В дисертації розробляються концептуальні основи застосування положень синергетики у порівняльно-правовому пізнанні.

Переглянуто знання про предметне поле порівняльного правознавства, що у світлі ідей синергетики може бути збагачено з урахуванням як конструктивної ролі випадковості, так і нового виду закономірності – закономірності еволюції та самоорганізації правових систем.

Запропоновано синергетичну концепцію правової системи, яка містить у собі, зокрема, положення про те, що правова система є комплексом порядків, що самоорганізуються, що перебувають у погодженій взаємодії під впливом внутрішньосистемного детермінанта – правосвідомості, в можливостях якої забезпечити когерентність самоорганізаційних процесів і “алгоритм” саморуху правової системи в цілому.

Саморозвиток правової системи припускає “оновлення” у вигляді зміни подвійного порядку, з одного боку, зміна станів, що дозволяє системі еволюціонувати в рамках “основного каналу еволюції”, обумовленого типом права, з іншого – зміна типової якості системи, викликана неможливістю правової системи розвиватися в межах колишнього типу права у зв’язку з нагромадженням контрастних відмінностей правової системи, що утворюють нову конфігурацію руху, яка обумовлює функціонування особливого стану правової системи – “перехідного типу”.

Ключові слова: синергетика, порівняльно-правове пізнання, правова самоорганізація, закономірність, випадковість, механізм еволюції правових систем, прогнозування еволюції правових систем.

АННОТАЦІЯ

Кривцова І.С. Методологічна роль синергетики в порівняльно-правовому пізнанні. – Рукопись.

Дисертація на соискание ученої ступені кандидата юридических наук по спеціальності 12.00.01 – теорія і історія державства і права; історія політических і правових учень. – Одеська національна юридическа академія, Одеса, 2008.

В дисертації вперше в отечественному правоведенні комплексно дослідуються проблеми застосування ідей синергетики в порівняльно-правовому пізнанні, розробляються концептуальні основи такого застосування.

Визначено, що в світлі ідей синергетики предметне поле порівняльного правоведення може бути збагачено з урахуванням як конструктивної ролі випадковості, так і нового виду закономірності – закономірності еволюції і самоорганізації правових систем.

Предложена синергетическа концепція правової системи, яка включає в себе, зокрема, положення про те, що правова система є комплексом самоорганізуючихся порядків, знаходячихся в узгодженому взаємодії під впливом внутрисистемного детермінанта – правосвідомості, передбачаючого форму правової самоорганізації і являючогося квінтесенцією самоорганізації правової системи.

В результаті дослідження впливу синергетических розробок на методологію порівняльно-правових досліджень виявлено характер поєднання синергетического підходу і порівняльно-правового методу, що дозволило розширити пізнавальні можливості порівняльно-правового методу, скоректувати гносеологіческий стержень, формуючий основи його застосування в правових дослідженнях в зв'язі з кореляцією діалектическої і синергетическої логіки розвитку, а також виявити вимоги, пред'являемі до методу правового порівняння з урахуванням трансформацій представлень про об'єкт порівняльно-правового дослідження в світлі синергетики, переглянути цілі і межі ефективного застосування порівняльно-правового методу.

Дана авторська інтерпретація проблеми перехідного стану правової системи, згідно з якою самовоспроизводство правової системи передбачає “оновлення” в формі зміни подвійного порядку, з однієї сторони, зміни станів, що дозволяє системі еволюціонувати в межах “основного каналу еволюції”, обумовленого типом права (особенностями “правової родини”), з іншої сторони, зміна типового якості системи, викликана неможливістю правової системи розвиватися в межах старого типу права (відноситься до певної правової родини) в зв'язі з

накоплением особых (контрастных) отличий правовой системы, образующих новую конфигурацию движения, что обуславливает функционирование особого состояния правовой системы – “переходного типа”.

В ходе исследования механизма эволюции правовой системы Украины было обнаружено качественное сходство его действия с действием механизма эволюции правовых систем романо-германского типа права. Наряду с чертами сходства были обнаружены и черты отличия, а именно – разная степень изменчивости системообразующего фактора, что в условиях переходного периода в развитии украинской правовой системы становится принципиальным.

При выборе эволюционной альтернативы, стоящей перед правовыми системами постсоветского пространства важную роль играет особенность действия механизма альтернативности, которая заключается в неоднозначном проявлении таких “системных факторов”, как влияние “памяти”, что выражается в бинарном характере традиции права, “идеологического начала” правовой системы, которому характерна неопределенность, а также комплекса исторически обусловленных взаимосвязей между правовыми системами, который определяет зависимость правового развития от внешнеполитических контактов между государствами и от их участия в интеграционных отношениях. Это обуславливает вывод о том, что “маятник” саморегуляции для этих правовых систем еще не определен, а выбор одного из вариантов эволюционной альтернативы будет прямо зависеть от выбора вектора интеграции.

Ключевые слова: синергетика, сравнительно-правовое познание, правовая самоорганизация, закономерность, случайность, механизм эволюции правовых систем, прогнозирование эволюции правовых систем.

SUMMARY

Kryvtsova I.S. Methodological role of synergetics in comparatively-legal cognition. – Manuscript.

Thesis for the Candidate of Law degree, speciality 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal doctrines. – Odesa National Academy of Law, Odesa, 2008.

Conceptual basis of application of synergetics in comparative and legal cognition is developed in the dissertation.

The knowledge of the subject matter of comparative jurisprudence in the light of synergetics ideas has been revised and can be enriched with regards to both the constructive role of chance and the new type of conformity with the law – conformity with the law of evolution and selforganization of legal systems.

The offered concept of synergetics of legal system contains, in particular, the position that the legal system is a complex of selforganized orders which act in the concerted co-operation under the influence of the system determinant – legal

conscience, able to provide coherence of selforganizational processes and “algorithm” of the legal system selfdevelopment in general.

The legal system selfdevelopment assumes the “update” in the form of the change of double order, from one side, state transition which allows the system to evolve within the framework of “the basic channel of evolution”, conditioned by law type, while from the other side, the change of model quality of the system, caused by impossibility of the legal system to develop within the limits of the former law type due to the accumulation of contrasting differences in the legal system, which form a new configuration of motion, that promotes functioning of a special state of the legal system – “transitional type”.

Key words: synergetics, comparative-legal cognition, legal selforganization, conformity with the law, chance, mechanism of evolution of the legal systems, prognostication of evolution of the legal systems.